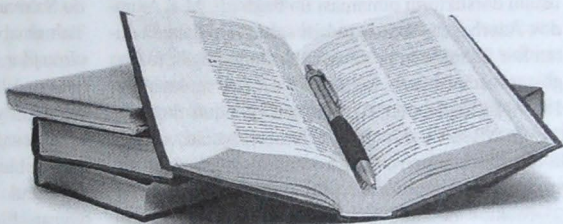

1 avqust - Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan dili günüdür

Dilimiz zəngindir, çox ahəngdar dildir, dilimizin söz ehtiyatı çox böyükdür. Şəxsən mən bu dili sevirəm ...

Heydər ƏLİYEV

Dil hər bir xalqın varlığının təzahürü, onun milli sərəvətidir. İnsanın təkamülündə ana dilinin rolu misilsizdir. Dünyanın müxtəlif yerlərində yaşayan xalqlar üçün dil faktoru millətin tarixi mədəniyyətinin və digər özünəməxsus xüsusiyyətlərinin vahid bir kompleks halında birləşdiyi unikal hadisə kimi səciyyələndirilir. Dilin universal xarakterə malik olduğunu təsdiqləyən əsas əlamətlərdən biri də odur ki, o istənilən xalq və ya etnos üçün ən ümdə fərqlənmə etalonu kimi qəbul edilir.

Misilsiz xəzinə

XIX əsrin ortalarında Azərbaycanda anadilli məktəblərin yaradılması ideyası uğrunda mübarizə geniş vüsət alanda yeni milli maarifçilik hərəkatının görkəmli nümayəndələri A.Bakıxanov, M.F.Axundov, H.Zərdabi, M.Ş.Vazeh, Mirzə Kazım bəy, İ.Qutuqşanlı və başqaları belə təhsil ocaqlarının şəbəkəsinin genişləndirilməsi, orada oxuyan azərbaycanlı uşaqlarının sayının artırılması üçün böyük səy göstərmişdilər.

Zaqafqaziya dövlət məktəblərinin açılması və Azərbaycan dilinin tədrisi digər xalqlar arasında pedaqoji əlaqələrin inkişafına və möhkəmləndirilməsinə əlverişli zəmin yaratmışdı. Füzulidən Axundova, Seyid Əzimdən Səməd Vurğuna, Mirzə Cəlildən Cəfər Cabbarlıya qədər bütün klassiklərimiz üçün ana dili məsələsi, onun işlənməsi, qorunması, inkişafı, yaxın regionlardakı dillərlə rəqəbatı prinsiplial əhəmiyyət kəsb etmişdir. Vaxtilə Bakı milyonçusu

Hacı Zeynalabdin Tağıyev, Həsən bəy Zərdabi, Nəriman Nərimanov, Cəlil Məmmədquluzadə, Üzeyir Hacıbəyov kimi ziyalılar bütün qüvvələrini anadilli məktəblərlə yanaşı, anadilli mətbuatın yaranmasına yönəlmişdilər. Hərçənd ki, ötən əsrin əvvəllərində ana dilinin necə, hansı istiqamətdə və əsasda inkişafı məsələsi ən qızğın mübahisələrə səbəb olmuşdur.

Tarixi faktlardan məlumdur ki, Azərbaycanda bir neçə əsr ərzində hökmranlıq edən yadellilər yerli əhalinin ana dilində təliminə etinasız yanaşırdılar. Onlar islam ideologiyasını yaymaq və möhkəmləndirmək məqsədilə Azərbaycan dilini assimilyasiya edirdi. Ərəb və fars dilləri məktəb və mədrəsələrdə əsas tədris dili hesab olunur, elmi, ədəbi və bədii əsərlər həmin dillərdə yazılırdı. Lakin belə ağır təzyiq və təsirlərə baxmayaraq Azərbaycan xalqı öz ana dilini qoruyub saxlaya bildi və üstünlük, XIX əsrin əvvəllərindən

təlimin ana dilində aparılması ideyası uğrunda mü-tərəqqi ziyalıların "maarifçilik hərəkatı" adı altında mü-barizəsi daha da gücləndi. Azərbaycan dili təkcə Za-qafqaziyada deyil, bütün Yaxın Şərqdə böyük rol oynamağa başladı. O vaxta qədər əhali arasında yalnız danışığı dili olan Azərbaycan dili artıq bu dövrdə müstəqil bir fənn kimi yalnız Azərbaycan şəhərlərində deyil, Qafqazın Tiflis, İrəvan, Dərbənd, Stavropol, Qori, Kутаиси və digər iri şəhərlərində yenidən açılmış dövlət məktəblərinin tədris planlarına daxil edilmişdi.

O zamanlar Azərbaycan dilinin tədrisi nə qədər zəruri və həyati əhəmiyyət kəsb edirdisə, bir o qədər də çətin idi. Bu çətinliklərin başlıca səbəblərindən biri müəllim kadrlarının çatışmazlığı, digəri isə yeni üsullu dərslərin olmaması ilə bağlı idi. M.F.Axundov Azərbaycan dilinin tədrisi sahəsində qarşıda duran hər iki mühüm problemin həllində böyük fəallıq göstərmişdir. Mirzə Fətəli Tiflis qəza məktəbində 1834-1840-cı illərdə Azərbaycan dilindən dərs demişdir. Məhz bu dövrdə o, təlim-tərbiyənin, xüsusilə ana dili təliminin bir sıra vacib məsələləri ilə yaxından tanış olmuşdur.

Məktəb tarixinin tədqiqatçısı, akademik Hüseyn Əhmədovun araşdırmalarından məlumdur ki, M.F.Axundovun pedaqoji fəaliyyətində diqqəti cəlb edən ən mühüm məsələlərdən biri ana dili dərslərinin yazılması ilə bağlıdır. O zamanlar Azərbaycan dilinin tədrisi üçün nə müvafiq dərslər, nə də çap olunmuş oxu kitabları var idi. Şagirdlər təmiz Azərbaycan dilində ədəbiyyatdan demək olar ki, məhrum idilər. M.F.Axundovun yazdığı kimi, əgər bu dildə bəzi əsərlər vardısı, onlar da ya başqa dillərdən tərcümə edilmiş, ya da fars, türk və ya ərəb sözləri ilə dolu anlaşılma- mız bir dildə yazılmışdı. Bu tərcümələr əsasında isə Azərbaycan dilinin ruhunu duymaq və bu dili xalqın istədiyi tərzdə tədris etmək mümkün deyildi. Maarifçi demokrat öz həmvətənləri üçün yeni üsullu bir dərslər üzərində işləməyə başladı.

Lakin o, tezliklə müəllim vəzifəsindən azad olunduqdan sonra həmin dərsləri yazıb axıra çatdırı bilmədi. Onun başladığı bu xeyirxah işi davam etdir- mək M.F.Axundovun yerinə müəllim təyin edilmiş M.Ş. Vəzəhə nəsib oldu. M.F.Axundov o dövrün mü- tərəqqi ziyalılarından fərqli olaraq ilk dəfə ümum- təhsil ideyasını irəli sürmüşdü. O, əhalinin bütün tə- bəqələrinin istər şəhərli, ya kəndli olsun, hamının ana dilində dünyəvi təhsilə yiyələnməyini lazım bilir və bu ideyanı qızğın müdafiə edirdi. Ana dilində dün-

yəvi təhsil məktəblərinin yoxluğu nəticəsində əhali- nin geniş təbəqəsi öz doğma dilində yazıb-oxumağı bacarmırdı. O, ölkənin başdan-başa savadlanması ideyasını təbliğ edirdi. Maarifçi demokrat mövcud şəraitdə bu işin baş tutacağına da şübhə ilə yanaşır və bu məsələdə inqilabi demokratik mövqedən çıxış edirdi. Lakin ədəbi dilimizin öz təbii inkişaf axarı və yolu canlı xalq dilinə əsaslanan istiqamətə aparıcı mövqeyə keçməsi ilə nəticələnmişdi.

Ötən əsrin 30-cu illərində mədəni inqilab döv- ründə savadsızlığın ləğvi Azərbaycan dilinin inkişafı üçün sonsuz imkanlar yaratdı: ana dilində dərslər üçün yazıldı, Azərbaycan folklorunun toplanması və nəşri sahəsində ciddi işlər görülməyə başlandı. Bu proses- də Salman Mümtaz, Həmid Araslı, Məmmədhusəyn Təhmasib kimi folklorşünas alimlərin xüsusi əməyi olmuşdur. Məhəbbət və qəhrəmanlıq dastanlarının, xalq nağıllarının, bayatı və atalar sözlərinin çapı ana dilimizin yeni-yeni zəngin qatlarını üzə çıxardı, ədə- bi dilin saflaşmasına təkan verdi. Digər tərəfdən, el- mi üslubun təşəkkülü dilimizin bir elm kimi tərəqqi- si yolunda da mühüm rol oynadı. 1945-ci ildə Azər- baycan Elmlər Akademiyasının tərkibində Dilçilik İnstitutu yaradıldı.

Qısa vaxtda dil tarixi, dialektologiya, müasir dilçil- lik, lüğətçilik sahələrində dəyərli tədqiqatlar aparıldı. Görkəmli dilçi alimlərin - M.Şirəliyev, Ə.Orucov, Ə.Dəmirçizadə, M.Hüseynzadə və başqalarının elmi axtarışları nəticəsində Azərbaycan dilçiliyi türkologi- yada öz nüfuzlu yerini tutdu. Dilimizin fonetika, leksi- ka, morfologiya və sintaksisi sahəsində də ciddi işlər görüldü. Çoxcildlik kollektiv əsərlər yazıldı. Dörd cildlik "Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti", "Rusca-azər- baycanca", "Azərbaycanca-rusca" lüğətlərinin təkmil- ləşdirilmiş cəmləri ana dilimizin həqiqi zənginliyini, onun lüğət tərkibinin genişliyini üzə çıxardı.

Ötən əsrin 60-70-ci illərində isə Azərbaycan ədə- bi dili öz inkişafının yeni mərhələsinə qədəm qoydu. Bu prosesdə xüsusilə nəsr dili yenidən Mirzə Cəlilin "Molla Nəsrəddin" jurnalının əsərlərinə qayıtdı, canlı xalq dilinin elastikliyindən, yığcamlığından, lek- sika və sintaksisindən faydalanmağa başladı.

Bu gün artıq dilimizin funksional imkanları geniş- lənmiş, üslublar zənginləşmiş, dilin daxili inkişaf me- yilləri əsasında yazı qaydaları cəmlənmişdir. 1960- 1970-ci illərdə dövlət qayğısı nəticəsində tərcümə işinə diqqət gücləndirilmiş, onun ifadə imkanları ge- nişləndirilmiş, lüğət tərkibinə yeni terminlər və söz-

lər əlavə olunmuşdur. Dünya ədəbiyyatı klassikləri- nin siyasi mövzuda yazılmış əsərlərinin tərcüməsi və çapı Azərbaycan dilinin elmi-fəlsəfi və bədii üslubu- nu dolğunlaşdırmışdır.

Dil problemləri böyük ideoloji və sosial məsələlər- lə bağlı olsa da, XX əsrin əvvəllərinə qədər dillərin dövlət qanunları sistemində təsbit olunması əhəməsi yox idi. Milli dilimizin statusunun Konstitusiyada və digər qanunlarda əksini tapması özü maraqlı faktlarla bağlıdır. Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi hüquqi aktlarda təsbit olunması məsələsi hələ XX əsrin əvvəl- lərində - Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin hakimiyyəti dövründə böyük aktualıq kəsb etmişdi. O zaman parlamentin istifadə etdiyi dil Azərbaycan türkcəsi idi. Qeyri millətlərdən olan yerli əhalinin nümayəndələri çıxışlarını rus dilində olmasını təklif edəndə parlamen- tin iclaslarından birində bu məsələ geniş müzakirə olunmuş və xüsusi qərar qəbul edilmişdi.

Qərara əsasən parlamentin rəsmi dili Azərbaycan dili elan olunmuş, digər millətlərin nümayəndələri- nin öz çıxışlarını rus dilində etmələri hələlik məqbul sayılmışdı. Bununla belə rəsmi sənədlərin hamısı ana dilində tərtib edilirdi. Azərbaycan türkcəsində olma- yan sənədlərə baxılmırdı. Bu barədə Nazirlər Şurası- nın 1918-ci il 27 iyun tarixli xüsusi fərmanı da möv- cuddur. Həmin fərmana görə, iki il ərzində dövlət or- qanlarının işi tamamilə ana dilində aparılmalıydı. Hətta bir sıra hallarda bu dili bilməyənlər üçün mü- tərcim çağırılması, işlərin Azərbaycan dilinə tərcümə olunması da nəzərdə tutulurdu. Lakin nə İstiqlal Bə- yannaməsində, nə də Konstitusiyada aktunda dövlət di- li haqqında maddə öz əksini tapmamışdı.

Respublikada sovet hakimiyyətinin qurulduğu ilk illərdə bu sahədə yenilik baş verməmişdi. 1937-ci ildə qəbul olunmuş Azərbaycan SSR-in yeni Kon- stitusiyasında da Azərbaycan dilinin hüquqi statusu ba- rərdə heç nə deyilmirdi. Şübhəsiz ki, bu keçmiş sovet rəhbərliyinin apardığı totalitar siyasətin diktə etdiyi realıq idi. Stalin repressiyalarının geniş vüsət aldığı bir vaxtda Konstitusiyaya ana dili ilə bağlı hər hansı düzə- liş və ya əlavə etmək kifayət qədər riskli addım idi.

Stalinin ölümündən sonra repressiyaya son qoyul- ması və totalitarizmin ən ağır formalarının aradan qaldırılması istiqamətində atılmış addımlar xalqlara qarşı ayrı-seçkilik siyasətini müəyyən qədər məh- dudlaşdırdı və nəhayət, belə bir vəziyyətdə 1956-cı ildə Azərbaycan Respublikası Ali Soveti 1937-ci il Konstitusiyasına xüsusi əlavə qəbul etdi. Həmin ələ-

vədə Azərbaycan SSR-də dövlət dilinin Azərbaycan dili olması təsbit olunurdu. Lakin bu qərar birtərəf- dən respublikanın özündəki bəzi mənfur qüvvələrin, digər tərəfdən mərkəzdəki mühafizəkarların müqavimətilə rastlaşdı. Azərbaycan dilinə keçilməsi barə- də tələblər Moskvada narazılıq doğurdu. Stalin döv- rünün sət qanunlarından azad olmuş xalqlar, onların ziyalıları milli məsələyə daha cəsarətlə diqqət ver- məyə başladılar. Yazıçı və şairlərimiz, dilçi filoloqlarımız sosializm dövründə "hər bir millətin öz müqə- dərətini təyin etmək hüququ"nu dil sahəsində də təbiiq etməyə çalışırdılar. Sonradan qəbul edilən qərarlar isə bu narazılığa da son qoydu. Tələskənlik respublikada formalaşan milli ovqatlı kadrlara qarşı zərbə ilə nəticələndi.

O zaman keçmiş sovet imperiyası milli hərəkatın, milli dirçəlişə səbəb olacaq hər hansı bir tədbirin qarşısını almaq üçün hər cür təxribata hazır idi. Ümummilli lider Heydər Əliyev həmin dövrü xarak- terizə edərək deyirdi ki, "ən emosional məsələləri də ancaq aqlın gücü ilə həll etmək lazım idi. Azər- baycan cəmiyyətinin o dövrdəki vəziyyəti elə idi ki, dərhal qərar verib bütünlüklə Azərbaycan dilinə keç-mək çox riskli, mərkəzə meydan oxumaq idi. Azər- baycan dili dövlət-idarəçilik sisteminə tədrisən, tək- milləşə-təkmilləşə daxil olmalı, milli məmurlar, dəf- tər-xana işçiləri yetişməli idi..."

Belə bir münasibət Azərbaycan əlifbasına qarşı da olmuşdu. Çünki xalqın həyatında, elmin, mədəniyyətin inkişafında əlifbanın son dərəcə mühüm əhəmiyyəti var. Tarixə müraciət etsək görərik ki, islamın yayıldığı dövrlərdən xalqımız ərəb əlifbasından istifadə etmiş, min ildən artıq zaman ərzində zəngin mədəni irs yarat- mışdır. Lakin əsrlərlə müxtəlif xalqların mədəni əlaqə- sinə xidmət edən ərəb qrafikasının dilimizin səs siste- minə bütün dolğunluğu ilə əks etdirə bilməməsi, onun quruluşu və xarakteri haqqında tam aydın təsvir yə- ratılmaması XIX əsrin ikinci yarısından etibarən Mirzə Fətəli Axundov başda olmaqla dövrün mü-tərəqqi ma- arifçi ziyalıları əlifba islahatı problemi üzərində dü- şünməyə vadar etmişdir.

Mirzə Fətəli millətin ümumi mədəniyyətinə, ana dilinin inkişafına, əhalinin savadlanmasına çalışırdı. Ədib ərəb əlifbasının böyük əngəllər törətdiyini gör- müş və düz 20 il bu əlifbanın dəyişdirilməsi uğrunda mübarizə aparmışdı. Mirzə Fətəli məktublarından bi- rində yazırdı: "Mənim məqsədim islam xalqlarını sarsıdan cəhələri aradan qaldırmaq, elmləri, sənətlə-

ri inkişaf etdirmək, xalqlarımızın azadlığı, rifahı və sərəvətini artması üçün, vətənin abadlaşdırılması və ictimaiyyətdən əvvəl babalarımızın malik olduğu şən və şöhrətin bərpa edilməsi üçün ədalətə rəvac verməkdir. Bu yolda atacağımız birinci addım köhnə islam əlifbasını dəyişdirməkdir". Maarifçi demokrat başladığı işin gec-tez uğurlu nəticə verəcəyinə inanırdı: "Mən sizi əmin edirəm ki, əlifba məsələsi nəhayət baş tutacaqdır. Əgər bu gün olmasa, sabah, sabah olmasa da birisigün baş tutacaqdır". Mirzə Fətəli Axundovun yeni əlifba uğrunda apardığı mübarizə onun ana dili təlmi, anadilli məktəb ideyası ilə üzvi surətdə əlaqədar idi. Ötən yüzilliklər sübut etdi ki, maarifçi müttəfəkkirin ana dili uğrunda mübarizəsi nəticəsiz qalmadı.

Ötən əsrin 60-cı illərinin sonunda Azərbaycan rəhbəri seçilən ümummilli lider Heydər Əliyev respublikanın iqtisadi, ictimai-siyasi və mədəni-ideoloji həyatında dirçəliş yaratmaqla yanaşı, dil məsələsinə də xüsusi diqqət və qayğı göstərmişdir. Ulu öndərin ilk gündən yeritdiyi dil siyasəti bir məqsəddə xidmət etmişdir: ana dilini inkişaf etdirmək, onun dövlət statusunu reallaşdırmaq, dünya dilləri içərisində nüfuzunu artırmaq. Lakin həmin dövrdə rus dilinin mövqeyi respublikada hələ çox güclü idi - nəinki dövlət idarəçiliyi, cari təsərrüfat, xüsusilə sənaye sahələrində də rus dilindən geniş istifadə olunur, kənddən şəhərə, respublikanın paytaxtına gələn gənclər bu baxımdan müəyyən çətinliklərlə rastlaşırdılar.

Azərbaycan KP-nın qurultayları, MK-nın plenumları bir qayda olaraq rus dilində aparılırdı. Heydər Əliyev yaxşı bilirdi ki, Moskva ruslaşdırma siyasətini yürüdüür, lakin bu qeyri-humanist, bayağı siyasət müxtəlif yollarla pərdələnilir, Azərbaycan dili dövlətçilikdən, inzibati idarə sistemindən, elmdən, mədəniyyətdən, təhsildən sıxışdırılırlar, məişət dili səviyyəsinə endirilirdi. Belə bir siyasət xalqın sevən rəhbərdə daxili etiraz doğurmaya bilməzdi. Ona görə də 70-ci illərdən etibarən respublikanın müxtəlif ali məktəblərində ana dili və ədəbiyyatı ixtisası üzrə tələbə qəbulu artırıldı, qəbulda ana dilindən yazılı imtahan müxtəlif ixtisaslar üzrə məcburi hesab edildi.

Tədrisi Azərbaycan dilində aparılan məktəblərin sayı çoxaldıldı, 1970-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin 50 illiyi münasibətilə keçirilən rəsmi tədbirdə respublika rəhbəri ana dilində çıxış etdi. Bunda məqsəd dilimizin yüksək səviyyədə təbliği idi. Həmin illərdə görkəmli Azərbaycan yazıçılarının, şair-

lərinin, elm xadimlərinin yubileyləri keçirilir, respublika rəhbərinin özü Azərbaycan yazıçılarının qurultaylarında iştirak edir, fikir mübadilələri aparırdı. Uzaqgörən rəhbər ziyalılarımızın, xüsusilə dilçi alimlərin milli sərəvətimizlə bağlı sabit, mənəvi, ideoloji mövqeyinin nədən ibarət olduğunu bir daha yəqin edir və bu, ulu öndərə ana dili barədə daha fəal dövlət siyasəti yeritmək imkanı verir.

1978-ci ildə Azərbaycan Konstitusiyasında təsbitini tapan dövlət dilinin Azərbaycan dili olması haqqında müddəanın müəllifi Heydər Əliyev olmuşdur. Həmin dövrdə respublika rəhbəri cəmiyyətdəki mövqeyini, siyasi taleyini riskə qoyaraq əsas qanunumuzda Azərbaycan dilinin dövlət dili olması barədə müddəanı təmin etmək üçün təşkilati işlər aparmış, elm adamlarını və ziyalıları bu işə cəlb etmişdir. Sovet imperiyası şəraitində belə bir davranış əsl vətənpərvərlik, vətəndaşlıq nümunəsi idi. Uzaqgörən rəhbərin qətiyyəti və iradəsi sayəsində bu müddəa Konstitusiyamızın 73-cü maddəsində öz təsdiqini tapmışdır.

Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra dil məsələsinə baxışda müxtəlif ziddiyyətlər və fikir ayrılıqları meydana çıxmağa başladı. Bu, xüsusilə AXCMüsavət iqtidarı dövründə özünü daha qabarıq şəkildə büruzə verir. Bəzi qüvvələr heç bir məntiqi əsasə söykənmədən dövlət dilinin adının dəyişdirilməsini və onun "türk dili" adlandırılmasını təklif edirdilər. Uzun müzakirələrdən sonra 1992-ci ilin dekabrında Milli Məclisdə dövlət dili haqqında qanun müzakirə olunmuş və Azərbaycanda dövlət dilinin "türk dili" olması barədə qərar qəbul edilmişdi. Hətta təcili "Türk dili" adlı dərsliklərin çapı da həyata keçirilmişdi.

Qeyd etmək ki, bu qanunun əsliində heç bir hüquqi qüvvəsi yox idi. Çünki 1992-ci ildə qüvvədə olan 1978-ci Konstitusiyamızdakı 73-cü maddə hələ hüquqi qüvvəsini itirməmişdi. Digər tərəfdən Konstitusiyamızın hər hansı maddəsinin dəyişdirilməsi barədə qərar isə müvafiq qanunvericiliyə görə üçdə iki səs çoxluğu ilə qəbul edilməli idi. Milli Məclisin dövlət dilinin türk dili olması ilə bağlı qərarın qəbulu zamanı iclasda bu tələb kobud surətdə pozulmuşdu. Həmin iclasda 50 deputatdan cəmi 39 nəfəri iştirak etmişdi. Onlardan yalnız 26 deputat ana dilinin "türk dili" adlandırılmasına, 7 nəfər əleyhinə səs veriblər. Qalan 6 deputat isə bitərəf olmuşdu.

Ümummilli lider sonralar bu məsələyə toxunarkən demişdir: "Bu böyüklükdə tarixi bir qərar Azərbaycan xalqının iradəsi nəzərə alınmadan 26 nəfər tərəfindən

qəbul olunubdur. Burada da böyük bir səhv buraxılıbdir... volyuntarizm, özbaşnalıq edilərək belə bir qanunun qəbul olunduğu hesab edilmişdir".

1995-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası hazırlanarkən dövlət dilinin necə adlandırılması ilə bağlı müxtəlif təkliflər olmuşdu və onların böyük əksəriyyətində ana dilimizin Azərbaycan dili adlandırılması ideyası dəstəklənirdi. Müzakirələrin nəticəsi olaraq 1995-ci il Konstitusiyamızın 21-ci maddəsində Azərbaycan Respublikasında dövlət dilinin Azərbaycan dili olması öz təsbitini tapdı.

Ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycan dilinin qorunmasına və inkişafına bütün dövrlərdə xüsusi diqqət yetirmişdir. 2001-ci ilin 18 iyununda ümummilli lider "Dövlət dilinin təbiiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında" fərman imzalamışdır.

Bu tarixi sənəd dilimizin inkişafı və təbiiqi sahəsində meydana çıxan problemlərin həllində mühüm rol oynamışdır. Həmin fərmanda Azərbaycan Prezidenti yanında Dövlət Dili Komissiyasının yaradılması da nəzərdə tutulurdu. Dünyanın heç bir dövlətində analoqu olmayan belə bir qurumun yaradılması ana dilimizin təbiiqi işinin təkmilləşdirilməsinə daha səmərəli şəkildə nəzarət etmək və bu prosesi ümummilli maraqlar kontekstində tənzimləmək məqsədi daşıyırdı. 2001-ci il avqustun 9-da Azərbaycan Prezidenti yeni fərman - "Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan dili gününün təsis edilməsi haqqında" əhəmiyyətli bir sənəd imzaladı.

Bu sənəd dilimizin təbiiqi işinin daha mükəmməl səviyyədə həyata keçirilməsinə stimula verdi, yaddaşıma və milli-mənəvi dəyərlərimizə, eyni zamanda əlifbamızın beynəlxalq aləmə daha yaxın olan latın qrafikası Azərbaycan əlifbasına keçidini sürətləndirdi. Məhz bundan sonra respublikada bütün yazılı sənədləşmələr heç bir istisnaya yol verilmədən latın qrafikası ilə aparılmağa başladı.

2003-cü ilin yanvar ayının 2-də isə Heydər Əliyevin fərmanı ilə "Azərbaycan Respublikasında Dövlət dili haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu qüvvəyə mindi. Həmin qanunda dövlətin ana dilinə qayğısı sahəsindəki əsas vəzifələr dəqiq göstərildi. Qanun dövlət dilinin inkişaf proqramının hazırlanmasını və dövlət büdcəsindən ayrılmış vəsait hesabına həmin proqramın həyata keçirilməsinin maliyyələşdirilməsini hökumətin başlıca vəzifələrindən biri kimi qarşıya qoymuşdu. Sənəd Azərbaycanda dövlət dilinin qorunmasını və inkişafını təmin etməyə qadir çox mükəmməl hüquqi sistemin mövcud olduğunu

bir daha təsdiqləyirdi. Əsası ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş bu siyasət hazırda cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilməkdədir. Prezidentin "Azərbaycan Milli Ensiklopediyasının nəşri haqqında" və "Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında" 12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı da ictimai-tarixi əhəmiyyətinə görə kifayət qədər uğurlu bir sənəd kimi qiymətləndirilmişdir. Ölkə başçısı 2004-cü il dekabrın 27-də Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə çapı nəzərdə tutulan əsərlərin siyahısının təsdiq edilməsi haqqında sərəncam imzalamışdır.

Bu sənədlərə uyğun olaraq Azərbaycan və dünya ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrinin əsərləri kütləvi tirajla nəsr olunaraq ölkənin bütün kitabxana şəbəkəsinə hədiyyə edilmişdir. Hər iki sərəncam üzrə Azərbaycan və dünya ədəbiyyatı, eləcə də lüğət və ensiklopediyalar silsiləsindən ümumi tirajı 9 milyon nüsxədən çox olan ədəbiyyat kitabxanalarına göndərilərək oxucuların ixtiyarına verilmişdir. Müasir Azərbaycan oxucularının dünya ədəbiyyatına olan mənəvi tələbatını təmin etmək məqsədilə ölkə Prezidenti 2007-ci il avqustun 24-də daha bir sərəncam imzalamışdır. Həmin sərəncama görə Azərbaycan və dünya ədəbiyyatı nümayəndələrinin əsərlərindən ibarət 150 cildlik "Dünya ədəbiyyatı"nın nəfis şəkildə nəşri nəzərdə tutulmuşdur. Prezidentin 30 dekabr 2007-ci il tarixli sərəncamı ilə həmin əsərlərin siyahısı təsdiq edilmiş, 18 sentyabr 2008-ci il tarixli sərəncamla isə həmin nəşrlərin maliyyələşdirilməsi təmin edilmişdir. Prezidentin Ehtiyat Fondundan 5 milyon manat məbləğində vəsait ayrılmışdır.

Bu gün rəsmi yığıncaqlarda, məclislərdə ana dilimiz təntənə ilə səslənir. Azərbaycan dili tarixi ənənəsi olan kamil dillərdən biridir. İnsan kimliyini, soykökünü ilk növbədə dil vasitəsilə tapır və dərk edir. Bizim eşitdiyimiz və öyrəndiyimiz dil misilsiz xəzinədir. Azərbaycan dilinin hərtərəfli inkişafı, onun təkcə sözdə deyil, gündəlik təcrübədə ümumişlək dilə, dövlət dilinə çevrilməsi, diplomatiya aləminə yol açması, zənginləşərək nüfuz qazanması naminə həyata keçirilən dövlət siyasəti uğurla davam etdirilir.

● İ.ƏLİYEV